

Малишена Юлія Олегівна

Кандидат філософських наук,

асистент кафедри теоретичної і практичної філософії

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-3885-0724>

e-mail: y.malishena@gmail.com

ДИСКУСІЙНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ

Резюме

Стаття присвячена поглибленню тенденцій формування соціальної епістемології. Уточнено поняття «соціальна епістемологія» як один із нових підходів до аналізу соціальної реальності та соціальних чинників людського пізнання та знання. Окреслено суттєві розходження у залежності від того, як розуміється «соціальне» з точки зору його впливу на процеси отримання, обґрунтування і поширення знання, тобто основні складові процесу пізнання. Представлено перспективний дослідницький вектор практичного втілення соціальної епістемології на рівні інституційних систем. Зазначено, що епістемологія соціальна, оскільки зосереджена на соціальних практиках і інститутах та їх епістемічних впливах на істинноціннісні переконання знавців. Обґрунтовано, що соціальне – це сфера між знавцями, яка обумовлює ситуацію обґрунтованого прийняття когнітивним агентом тверджень та ідей інших агентів, колективних агентів, систем та інституцій.

Досліджено мету соціальної епістемології як галузі філософського дослідження, яка тяжіє до усунення дисбалансу, акцентуючи саме на соціальній взаємодії, соціальній системі, та їхньому впливі на епістемологічну проблематику, на відміну від тенденцій традиційної епістемології, де акцентовано на індивідуалістичному, замість вказаного соціального. Виявлено важливим визначати галузь саме через таке протиставлення соціальними епістемологами.

Ключові слова: епістемологія; соціальна епістемологія; знання; пізнання; соціальне; теоретичне значення соціальної епістемології; практичне значення соціальної епістемології; система; інституція.

Вступ

Започаткування досліджень із соціальної епістемології уводить коло відправних питань щодо базових понять, проблематики, методів. З якими труднощами зустрічається науковець, який уводить новий напрям досліджень до кола вітчизняних?

По-перше, зі складністю перекладу англомовних текстів. По-друге, з необхідністю виокремлення змісту понять соціальної епістемології з урахуванням різних словників. Соціальна епістемологія включає різні проекти і тенденції, охоплення яких приводить до внутрішньої дискусії між ними. Сенс цієї дискусії складає сутність соціальної епістемології.

Мета дослідження – проаналізувати яким чином можна застосовувати соціальну епістемологію на рівні інституцій та систем.

Методи дослідження

Методологічною основою став комплекс дослідницьких методів і підходів: шляхом порівняння, екстраполяції, експлікації прояснено вплив основоположних принципів класичної епістемології на формування проблематики і завдань соціальної епістемології. Герменевтичний метод застосований для виявлення сенсів, інтенцій, тенденцій і можливостей не-класичних проектів соціальної епістемології. Комплексний характер взаємодії вищезначених підходів сприяв узагальненню і систематизації дослідницьких матеріалів.

Результати дослідження

Соціальна епістемологія – це нове поняття для української філософії. Пізнання соціального завжди було в центрі філософії, тому не є незнаним предметом дослідження. Тож яке обґрунтування новизни предмету, що змушує використовувати такий термін, як соціальна епістемологія? Довести наявність дійсно філософських напрацювань соціальної епістемології складніше з огляду на те, що ця галузь дуже широка, міждисциплінарна та включає емпіричні дисципліни. Яка частина соціальної епістемології є філософською? В чому сильні сторони соціальної епістемології з точки зору філософії? Соціальна епістемологія не суто філософська дисципліна, і не просто прикладна дисципліна, і не просто загальна методологія соціо-гуманітарного пізнання. Тож, треба розділити, де та які її частини представлені.

Інше бачення вимальовується, якщо погодитися з тим, що соціальна епістемологія ближча до соціології (Д. Блур, С.Фулер). Це проявляється в тому, що філософія використовується як міждисциплінарна мета-методологія.

Процес та результат пізнання це дві області, об'єднані соціальною епістемологією. Політика знання – ключова практична діяльність соціальної епістемології, означена як безперервна та постійно актуалізована. Як зазначає Фулер, її суть – менеджмент знання, коли знання виступає суспільним благом, продуктом, який ми отримуємо внаслідок діяльності університету в його класичному розумінні як єдності навчання і наукового дослідження [1, р. 289].

Варто пригадати, що проблематика й теоретичні узагальнення соціальної епістемології почали формуватися лише кілька десятиріч тому, а їхнє підґрунтя складає особливий характер відношення пізнання і соціального контексту. У широкому розумінні соціальну епістемологію визначають як одну з сучасних тенденцій, яка дозволяє по-новому зрозуміти епістемологічну проблематику. Новизна й ключова риса галузі за визначенням соціальних епістемологів: межі досліджень соціальної епістемології охоплюють шляхи концептуалізації знання як результату процесів не лише епістемологічних, а й соціальних. Тому не традиційне вилучення, а навпаки, залучення соціального в епістемологічну проблематику є необхідним для подальших розвідок.

Концептуальні й теоретичні засади соціальної епістемології (напряцювання англо-американської епістемології, соціології знання і філософії науки) вплинули на те, що існують різні форми епістемічної соціальності, а звідси – й різні шляхи, якими знання стає соціальним або спричинює появу соціального, тобто його продукує. Якщо вдатися до назв концепцій, то і вони різнитимуться: веритизм та релаєбілізм Е.Голдмана, когнітивна соціологія Д.Блурра, соціальна епістемологія та менеджмент знання С.Фулера, комунітаристська епістемологія М.Куша, соціальний емпіризм М. Соломон, критичний контекстуальний емпіризм Х.Лонжіно.

Найчастіше запитання викликає соціальна природа знання. Цілком слушно сказати про три-аспектне розуміння соціального в межах соціальної епістемології: інтерперсональна комунікація, колективна комунікація, інституційна комунікація.

На думку дослідників, інтерперсональний аспект стосується як впливу знавців в умовах відмінних переконань, так і впливу експертів зі знання на формування нових переконань (соціальним є свідчення, якщо воно стосується актів комунікації з іншими). Колективний аспект стосується визнання існування колективних агентів, які здійснюють судження від імені всіх членів, а також характерних їм рис. Інституційний аспект стосується визнання епістемічного впливу спільноти й суспільства, систем та інституцій на інтелектуальні результати окремих агентів. Соціальні системи можуть впливати на епістемічні результати, через вплив на соціальне свідчення, з яким стикається індивід та колективний агент [2].

Попередні дослідження розкривали більш детально дві перші складові соціального. Щодо дійсного, то воно зосереджене на третій складовій розуміння соціального. Та є відповіддю на питання, яке значення інституції та системи для соціальної епістемології.

Один із способів, у який це можна здійснити – концепція Елвіна Голдмана, що позначається як веритистська соціальна епістемологія, яка спрямована на пошук практик та інституцій, які якнайкраще сприяють знанню. Позиція автора має суттєвий практичний доробок і використовується в соціальних сферах, щонайменше, таких як освіта та політика [3, р. 101].

Е. Голдман – класик епістемології, аналітичної традиції, і не тільки аналітичної (перехід до соціальної епістемології), запропонував реліабілізм як стратегію обґрунтування знання, що має специфіку порівняно з інтерналістськими стратегіями. Екстерналізм реліабілізму в тому, що ми покладаємося на віру, авторитет іншого, теорію найкращого пояснення в науці, коли вона не має власного обґрунтування, але спрацьовує. Така позиція викликає велику кількість критики за неостаточність її обґрунтованості, доведеності.

За мету дослідження Голдман бере мету епістемології, а її мета – це істина. В цьому сенсі, наша підтримка реліабілістських процесів пізнання, в контексті соціальної епістемології, передбачає важливість врахування і знання, і пізнання, як процесу набуття знання. Процес набуття знання стає центральним для галузі соціальної епістемології, тому і йдеться про те, щоб змінити знавця і індивіда на групу, колектив або спільноту. Чи можна сказати, що соціальна епістемологія, на відміну від інших епістемологій відрізняється тим, що той, хто пізнає – це група, колектив або спільнота, що йдеться про раціональність в колективному сенсі, спільну раціональність?

Відповідь ствердна, але не вичерпна.

Дискусійний характер концепту «колективний агент пізнання» в тому, що не всі групи формують колективні переконання та, що жодна агрегативна процедура, яка генерує колективне переконання на основі індивідуальних, не враховує останні повністю.

Слід додати таку проблему, як експертиза, визнання авторитетності, про те, як ми виносимо вердикт про те, що щось знання, а щось не знання, щось істина, а щось не істина. Тому тут специфічна методологія і стиль. Тож, альтернативність і цікавий характер соціальної епістемології, порівняно з іншими альтернативними теоріями чи тенденціями ще й в тому, що тут акцент робиться не стільки на психо- чи нейрофізіологічних процесах, що залучаються в процес пізнання, а на соціальності, соціальній залученості пізнання. У зв'язку з цим плідною постає тема переосмислення суб'єкта і суб'єктивності, не тільки в термінах інтерсуб'єктивності, спільнотності,

колективності, колективності і груп, колективної раціональності, колективного знавця, колективного пізнання – може бути об'єктом критичного переосмислення, бо йдеться про певну спільнотну залученість цієї групи, це група не просто як колектив, сума індивідів, а спільність між ними. Визнання імпліцитно знання, на яке ми покладаємося поза контекстом, із середини, що є основою. Спроможність знання – успішність, цінність.

Як це відбувається на практиці? Що дає нам можливість виправдано вірити свідченню, якщо звучить сигнал повітряної тривоги?

Віра цьому свідченню в подальшому будується на попередніх доказах загальної надійності мовця, та спочатку людина сприймає і виконує настанови без доказів.

Розширюючи визначення соціальної практики А. Голдмана, стало зрозуміло, що остання постає інструментом соціальної епістемології. Соціальна практика змінює статус переконання. Якщо це освітня соціальна практика, то вона забезпечує організацію і передачу знання, стимулюючи середовища інтересу до самостійного пізнання, співпраці та критичного мислення.

Щоб збільшити ступінь активності учасників освітнього процесу, з урахуванням сучасних умов, має сенс створювати стимулюючі середовища, які заохочують до навчання і відпрацювання отриманих навичок, та спрямовують допитливість до істини (застосування соціо-епістемологічної практики в освіті).

Щоб задіяти інтерес студента у структурі епістемічної соціальної практики стосовно фундаментального й теоретичного знання, про яке йому заздалегідь нічого не відомо, теж є рекомендації автора. З точки зору Голдмана, є певна освітня база, а також «мультикультурність». Остання залишає відкритою можливість викладання бази знань в різний час і в різних місцях. Тобто пропорція справжніх цінностей може бути різною в будь-який час, але сама по собі істина залишається незмінною. Це абсолютно сумісно з ідеєю про особливий набір істинного знання, яке має бути вивчене відносно місцевої культури і освітніх основ у певних контекстах. Освіта – це культурна ніша, яка має навчати істинному знанню, в той час, як освіта в різних культурах має давати різний набір істин, що визначається особливістю епістемічних практик. Курси на вибір та матеріальна винагорода (стипендії, гранти, працевлаштування) збільшують інтерес студента (задіювання отриманого знання в подальшому).

За однією із типологій, в межах соціальної епістемології виділяють три гілки соціально-епістемологічних досліджень: свідчення та незгода; природа та епістемологія колективних агентів; інституції та системи (раніше ми згадували про інтерсуб'єктивну, колективну, інституційну

комунікацію). Третя гілка соціальної епістемології, що розглядає інституції та системи – це велика область досліджень, що включає в себе соціальну епістемологію науки, зв'язок демократії з соціальною епістемологією, зв'язок істини, свободи слова та мережі Інтернет, зв'язок істини і права та моральну соціальну епістемологію [2].

Звідси, можна сказати про такі інституції чи системи, як наука, демократія, мережа Інтернет, право, мораль.

Демократичні процедури можна розглядати як засоби для агрегування індивідуальних переконань у колективні. Який кандидат найкраще служитиме спільним інтересам?

Правило більшості на демократичних виборах можна розглядати як процедуру агрегування індивідуальних переконань у колективні судження щодо цих фактів. Соціальна епістемологія демократії досліджує, наскільки добре такі демократичні процедури та інституції епістемічно впливові.

Представлення соціальної епістемології підводить нас до того, що у зв'язку з соціальним виникає додаткове завдання: розрізнити соціально-політичне-публічне-комунікативне [4, с. 15].

Демократія зазвичай асоціюється з рівністю в голосуванні, та вона не є найкращою схемою з чисто епістемічної точки зору чи вищою політичною системою, а лише з точки зору того, як прийняти чисто епістемічне рішення, щоб бути до кінця політично вмотивованим. В контексті політики, групові обговорення можна помітити в визначенні стадії, що передують голосуванню. Це стадія, на якій голосуючі формують персональні політичні погляди, шляхом обговорення чи обміну перспективами і аргументами один з одним [5-6].

Хочемо звернути увагу на наступне розрізнення. Головна проблема визначити, який вид обговорення, обґрунтування і міркування застосовано. Для відповіді слід звернутися до «традиційного розрізнення між теоретичним і практичним обґрунтуванням. Хоч не існує консенсусу, як визначити цю характеристику. Власне кажучи, практичне обґрунтування має на меті прийняття рішення, вибору, наміру про те, що робити, в той час, як теоретичне обґрунтування прагне сформулювати рішення чи розгляд того, чому довіряти. Відмінні також передумови. Теоретичне обґрунтування про всі переконання (когнітивний стан справ), в той час, як практичне обґрунтування про головне, в першу чергу наміри, пов'язані із станами бажання чи преференції. У колективному практичному обговоренні має бути наявним «ми-намір», як підтвердження членства в групі. Займаючись груповим обговоренням політичного характеру, часто, чи характерно, це справа практики, швидше ніж теорії. Багато з того, що кажуть політики своєму електорату є перестороги, повчання: зробити так, планувати і здійснити

те. Сумнівно, чи подібні аргументи, дискурси, повчання епістемічні (хоча такими є їх передумови). Звісно, ми говоримо про такі інтерперсональні і колективні дискусії, як «обговорення». А дискурси спрямовані на те, що ми називаємо «обґрунтування». Але тип обґрунтування стоїть під питанням і не здається чисто епістемічним, не є чисто областю знань епістемології (навіть соціальної епістемології). Успішний, раціональний підхід до демократії серед цих понять не був би суто епістемологічним, навіть якщо термін обґрунтування міг би бути легітимно використаним [2].

Навіть якщо найбільш центральні проблеми політичної теорії передати фундаментально епістемічними поняттями важко, то щодо вибраних проблем політичної теорії це зробити можна. Такою вибраною проблемою може стати «свобода слова». В чому її фундаментальний раціональний принцип? Чи може він бути епістемічним і мати вагомий епістемічний компонент?

Свобода слова має епістемічний характер: право належного доступу до соціальних, політичних, етичних, моральних та інших ідей і досвіду є вирішальним на шляху до істини[7, с. 31]. Перехід від електоральної сфери до медіа простору буде правильним в еру цифрових технологій. Це вплив Інтернету і практик, які впливають на доступ до джерел інтенсивного аналізу, велика кількість якого використовує епістемічну точку зору. Інтернет дав ріст засобам онлайн співпраці з агрегування інформації, яка поширюється серед великої кількості людей, які можуть і не бути експертами з теми [3, р.164].

Так, з одного боку маємо доступність знання (епістемічну мету). А з іншого, перепону у вигляді якості цього знання та гарантій того, що тему дійсно висвітлює експерт.

Якщо наголошувати на перевагах застосовності та практичного значення соціальної епістемології, то постає питання зв'язку моралі і соціальної епістемології. У статті ця частина вже дещо згадувалася у одному із векторів, наведемо деякі уточнення.

Якщо моральна соціальна епістемологія вивчає набуття справжніх моральних переконань, то соціальна моральна епістемологія вивчає те, як соціальні інституції і практики сприяють чи перешкоджають засвоєнню справжніх моральних переконань (по мірі того, наскільки вони базуються на моральних принципах). Чи є моральна соціальна епістемологія складовою прикладної етики?

Якщо так, то вона повинна визначити соціальний механізм, що перешкоджає істинному переконанню і впливає на правильність дій (наприклад, наслідки лікарської етики). Лібералізм та свобода преси сприяє атмосфері в етнічно різних суспільствах, ускладнюючи пропаганду расизму та зміцнюючи повагу до усіх етнічних груп.

Голдман піднімає запитання із Елізабет Андерсон: як групи і суспільства приходять до вивчення нових моральних принципів

Концепт боротьби, бунту, непокори рабів. Соціальна ієрархія є джерелом морального упередження. Моральний прогрес отримав користь від організованого і урівненого в правах суспільства, а це трапляється тоді, коли всі сторони морального дискурсу готові взяти участь в моральному питанні, як зробити так, щоб їхні інтереси були визнані [2; 5].

Соціальна моральна епістемологія вивчає моральність наших соціальних практик, включаючи істину, обґрунтування та знання. Упереджень та дискримінації можна уникнути, враховуючи, що наша здатність як знавця є приклад нашої спроможності раціонально мислити, що є частиною нашого людського буття і справжньою цінністю [8, с. 45]. Важливі індивідуальні чесноти, щоб виправити ефект упередженості. Егалітарна освітня система, граматики, освіченість маргінальних груп – це їх захист від епістемічної несправедливості.

Висновки

Слід визнати, філософське підґрунтя в проблематиці і спрямуванні досліджень в соціальній епістемології є внутрішньою потребою самої соціальної епістемології.

Роль, яку в цьому контексті відіграє міждисциплінарність є двосторонньою. Це і як розвиток соціальної епістемології у колі проблематики. Так і не виключення сумніву, щодо її зв'язку з традиційною епістемологією як галуззю філософського дослідження (епістемологію як філософську складову досліджень у соціальній епістемології).

Отже, соціальне в межах соціальної епістемології є одним із аспектів соціального в загальних межах філософського розуміння. Змінимо акцент. Не соціальне виділяє соціальну епістемологію від інших досліджень. Вона унікальна не тому, що розглядає соціальне. Соціальна епістемологія унікальна способом, у який вона розглядає соціальне. Варто зосереджуватися на її сильних сторонах та перевагах, серед яких її застосовність та прикладний характер.

Список посилань

1. Fuller S. Social Epistemology. Bloomington: Indiana University Press, 2002. 314 p.
2. Goldman A., Blanchard T. Social Epistemology. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL:<http://plato.stanford.edu/entries/epistemology-social/>
3. Goldman A. Knowledge in a Social World. Oxford, N.Y., 2003. 407 p.

4. Шашкова Л.О. Політичний поворот у філософії науки. Політологічний вісник: збірник наукових праць. Вип. 87. 2021 DOI: <https://doi.org/10.17721/2415?881x.2021.87.14-23>
5. Goldman A. *The Social Epistemology of Blogging*. Information Technology and Moral Philosophy. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. P. 11-22.
6. Goldman A. *Why Social Epistemology Is Real Epistemology*. Social Epistemology. Oxford University Press, 2010. P. 1?28.
7. Лактіонова А.В. Сучасні дискусії про знання: моральне знання і знання як успішність. Філософські проблеми гуманітарних наук. Київ, 2016. Вип. 25. С. 31-34.
8. Шашкова Л. О. Виробництво знання і розподіл когнітивної праці: погляд соціальної епістемології. X Міжнародні філософсько-економічні читання «Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей». Львів, 16-17 травня 2017. Львів, Інститут Банківської справи. С. 45-49 [186 с.].

References:

1. Fuller, S. (2002). *Social Epistemology*. Bloomington: Indiana University Press, 314 p.
2. Goldman, A., Blanchard, T. *Social Epistemology*. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology-social/>
3. Goldman, A. (2003). *Knowledge in a Social World*. Oxford, N.Y., 407 p.
4. Shashkova, L.O. (2021). The Political Turn in the Philosophy of Science. *Political Studies Bulletin: Collection of Scholarly Papers*. Issue 87. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415?881x.2021.87.14-23>
5. Goldman, A. (2008). *The Social Epistemology of Blogging*. In: *Information Technology and Moral Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 11-22.
6. Goldman, A. (2010). *Why Social Epistemology Is Real Epistemology*. In: *Social Epistemology*. Oxford University Press, 1–28.
7. Laktionova, A.V. (2016). Contemporary Debates on Knowledge: Moral Knowledge and Knowledge as Success. *Philosophical Problems of the Humanities*. Kyiv, Issue 25, 31-34.
8. Shashkova, L.O. (2017). Knowledge Production and the Distribution of Cognitive Labor: A View from Social Epistemology. In: 10th International Philosophical and Economic Readings “Philosophy of Financial Civilization: The Human Being in the World of Money”. Lviv, May 16–17, 2017. Lviv: Institute of Banking, 45–49 [Total volume: 186 p.].

Yuliia Malyshena

Candidate (PhD) of Science in Philosophy,

Assistant of the Department of Theoretical and Practical Philosophy

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-3885-0724>

e-mail: y.malishena@gmail.com

DEBATABILITY OF SOCIAL EPISTEMOLOGY

Abstract

The article is devoted to the deepening of the tendencies of formation of social epistemology. The concept of «social epistemology» has been clarified as one of the new approaches to the analyses of social reality and social factors of human cognition and knowledge. Significant differences are outlined depending on how the «social» is understood in terms of its impact of the processes of obtaining, substantiating and dissemination knowledge, that is, the main components of the cognitive process. A promising research vector for the practical implementation of social epistemology at the level of institutional systems is presented. It is stated that epistemology is social, because it focuses on social practices and institutions and their epistemic influences on the truth-value beliefs of experts. It is justified that the social is a sphere between experts, which determines the situation of a cognitive agent's justified acceptance of the statements and ideas of other agents, collective agents, systems, institutions.

The purpose of social epistemology is explored as a field of philosophical research, it tends to eliminate imbalances, focusing specifically on social interaction, the social system, and their impact on epistemological issues, in contrast to the tendencies of traditional epistemology, which emphasize the individualistic instead of the social. It has been found important to define the field precisely through this opposition by social epistemologists.

Keywords: epistemology, social epistemology, knowledge, social, system, institution, theoretical justification, practical justification.

Стаття надійшла до редакції 17.02.25

© Малишена Ю. О., 2025